

Villamedia vraagt collega's naar een belangrijk gesprek in hun journalistieke leven. Deze maand: onderzoeksjournalist Bart Nijpels over een gesprek van bijna dertig jaar geleden met de artsen Ilijaz Pilav en Fatima Dautbasic over hun vlucht na de val van Srebrenica

‘Alle smeerlapperij van de oorlog samen’

Tekst Annemiek Leclair

In de dagen rond de val van Srebrenica in 1995 probeerden 15.000 Bosniërs via de bergen naar het veiliger Tuzla te vluchten. Op die tocht van zo'n honderd kilometer door de bergen hebben de Serven hun slachtpartijen gepleegd; daar zijn toen ruim 8000 mensen vermoord. De Bosnische artsen en geliefden Ilijaz Pilav en Fatima Dautbasic overleefden die tocht. Ik ontmoette Ilijaz via Ger Kremer, kolonel chirurg bij Dutchbat, de Nederlandse eenheid die de enclave namens de VN had moeten beschermen.

Cameraman Ruud Denslagen en ik waren met Kremer ruim een maand na de val voor KRO's Brandpunt naar Bosnië gereisd om een meisje op te sporen. Op 11 juli had een jonge Bosnische vader, die door de Serven afgevoerd werd, wanhopig zijn kind in handen van Kremer gedrukt. Een collega van Kremer had een naamplaatje om de nek van het meisje gehangen en haar aan een vluchtkonvooi meegegeven. Ze heette Irma Hasanovic. Kremer was het beeld van die vader en zijn kind niet vergeten en wilde uitzoeken waar ze gebleven waren. We reisden met hem langs weeshuizen en vluchtelingencentra. We filmde hoe hij tijdens die zoektocht in een hotellobby in Tuzla zijn vriend en collega Ilijaz Pilav ontmoette. Pilav had voor Artsen Zonder Grenzen in het lokale ziekenhuis van de enclave gewerkt en vertelde Kremer over de vlucht door de bergen en over de duizenden doden onderweg. Er was toen nog heel weinig bekend over wat "de mars van de dood" zou gaan heten. De volgende dag zijn we met hem en Fatima naar het

laatste stukje van de vluchtroute gereden. Daar deden ze hun verhaal. Ze hadden dagenlang achter elkaar over smalle paadjes in elkaars voetstappen gelopen, links en rechts waren mijnenvelden. De mensen die voorop liepen hadden geen schijn van kans gehad de tocht te overleven. Ondertussen waren ze onder vuur genomen door de Serven, die met bazooka's op de massa schoten. Soms vielen er 500 doden in enkele minuten.

Een verhaal dat ik nooit zal vergeten gaat over de man die zijn zwaargewonde broer de hele dag had gedragen in de veronderstelling dat hij nog in leven was. Uiteindelijk had hij hem dood langs de route moeten achterlaten, niet eens in staat hem te begraven.

Van de mannen in zijn familie overleefden alleen Ilijaz, een van zijn broers en een neef. Van Fatima's familie stierf 90 procent. Ze hadden een vriendenkring in Srebrenica; collega's, schrijvers en muzikanten. Ik zag gisteren nog een foto voorbijkomen: jonge mensen, intellectuelen. Van die groep hebben misschien drie of vier mensen het overleefd.

Ze vertelden rauw en ongepolijst, vanuit het hart. Na afloop stonden we met de hele ploeg waaronder Denslagen, geluidsman Marc Witte en chauffeur/tolk Damir Biskupovic minutenlang geëmotioneerd bijeen, mekaar omarmend.

De oorlog woedde tijdens die reis nog volop. Maar tot dat moment was ik nooit zo geconfronteerd geweest met de horror van de oorlog, met het leed dat daarbij hoort. De hele aanloop naar dit gesprek was al indringend

Deze rubriek is een variant op Het gesprek van je leven in FD Persoonlijk, het weekendmagazine van Het Financieele Dagblad.

‘Deze ontmoeting heeft de daaropvolgende decennia van mijn loopbaan goeddeels bepaald’

geweest: de bezoeken aan de weeshuizen, de vluchtelingencentra met de wanhopige moeders. Ik kreeg steeds meer een beeld van wat daar gebeurd moest zijn. In dit gesprek kwam alle smeerlapperij van deze oorlog samen. En dat werd verteld door twee ontzettende lieve mensen, ongelofelijke schatten, die daar brood- en broodmager hand in hand deze verschrikkelijke herinneringen deelden.

Het is nu bijna dertig jaar geleden, en deze ontmoeting heeft de daaropvolgende decennia van mijn loopbaan goeddeels bepaald.

Ilijaz vroeg namelijk op enig moment aan Kremer: "Waar was jij? Waarom ben je me niet komen helpen toen ik op 10 juli een fax stuurde naar Dutchbat en om hulp vroeg?" Vanaf dat de Serven de enclave begonnen te bestoken, had hij zoveel gewonden binnen gekregen dat hij handen tekort kwam.

Van die oproep wist Kremer niets. Die fax is bij majoor Franken, de plaatsvervangende commandant terecht gekomen en die heeft zonder Kremer te raadplegen een fax teruggestuurd dat er geen hulp mogelijk was.

Kremer vertelde op zijn beurt dat hem gedurende twee dagen tijdens de val van hogerhand verboden was

medische hulp te verlenen aan vluchtelingen. Sommige gewonden die op de basis binnenkwamen, werden naar Ilijaz gestuurd in de wetenschap dat hij het werk niet aankon.

Het werd ons toen duidelijk dat dit waarschijnlijk nooit allemaal in de officiële onderzoeksrapporten zou komen. We hebben toen een verbond gesloten, we zouden er samen alles aan doen om de waarheid boven water te krijgen.

Voor mij is waarheidsvinding de kern van wat ik doe. Ik vind het ook belangrijk om degenen die de verantwoordelijkheid dragen daar namens het publiek op aan te spreken. Later ontdekten Huub Jaspers en ik dat de regering Clinton in de aanloop naar de val het stille besluit had genomen "om voor de afzienbare termijn"

geen luchtaanvallen uit te voeren op Servische doelen. Een besluit waar de Nederlandse regering destijds niet van op de hoogte was maar Ratko Mladic wel toen hij de enclave aanviel.

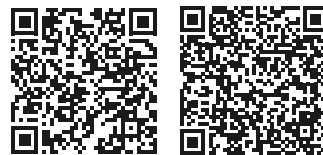
Ondertussen ging in die zwaarbeladen reis in 1995 onze zoektocht met legerarts Ger Kremer naar Irma door. We vonden haar die week bij haar moeder even buiten Tuzla. Haar vader Nusret was vermoord.

'Het werd ons duidelijk dat dit waarschijnlijk nooit allemaal in de officiële onderzoeksrapporten zou komen. We hebben toen een verbond gesloten, we zouden er samen alles aan doen om de waarheid boven water te krijgen'

Als ik Ilijaz de jaren erna belde klonk hij aanvankelijk monter. Tot we over de oorlog begonnen te praten. Dan brak zijn stem, dan kon hij alleen fluisteren. Dat was de stem van het trauma. Dat Ilijaz en Fatima artsen waren die de eed van Hippocrates hadden afgelegd en onderweg niks hadden kunnen doen zonder apparatuur. Dat ze machteloos waren heeft aan hun traumatisering bijgedragen. Op een dag vertelde Ilijaz dat hij en Fatima uit elkaar waren, niet omdat ze niet van elkaar hielden, integendeel, maar omdat ze het alleen nog maar over de oorlog konden hebben. Dat zijn dus gevolgen van een oorlog. Menselijke drama's waar veel mensen geen weet van hebben.

In 2005, tien jaar na de val van de enclave, organiseerde Ilijaz "een herdenkingsmars van de overlevenden", en nodigde mij en Kremer uit om mee te lopen. Drie, vier dagen lang, honderd kilometer. We liepen langs die massagraven met botten en kleding waar forensische experts bezig waren om alles in kaart te brengen. Dat is op zich al heftig, maar zeker als er een vriend naast je staat, want dat was Ilijaz inmiddels, die zegt: "Mijn broer kan hier liggen". □

Delen van de gesprekken met Ilijaz Pilav en Fatima Dautbasic zijn hier terug te zien:

Bart Nijpels (63) is onderzoeksjournalist, eindredacteur, coach en docent. Hij maakt met productiebedrijf **Sting like a bee** documentaires en reportages voor onder meer **Zembla** en **Argos**. Hij won tweemaal **De Loep**, waaronder in 2016 voor de documentaire **'Waarom Srebrenica moest vallen'**. (HUMAN/VPRO)